

Zirvədəki ömrün əbədiyyəti

Onu ilk dəfə ədəbiyyatşünas alim və təhqiqçi Qulu Xəlilovgildə görmüşdüm. Qulu müəllim onu "Azərbaycan elminin nəhəngi" adlandırır. O zaman orta məktəbdə oxuduğumdan bu sözlərin ahəngindəki həqiqəti xoş söz kimi anlayırdım. Məhz tələbəlik illərində Ağamusa müəllimi daha dərindən dərk edə bildim. Bir jurnalist kimi özümü xoşbəxt sanıram ki, belə şəxsiyyətlərdən həm dərs, həm də müsahibələr almışam.

Ötən əsrdə Azərbaycan dilçilik elminin M.Şirəliyev, M.Hüseynzadə, Ə.Dəmirçizadə, Ə.Abdullayev, Ə.Orucov, N.Məmmədov kimi sanballı tədqiqatçıları olub. Müasir dilçilik elminin əsasını məhz adlarını böyük iftixar və ehtiramla çəkdiyimiz bu unudulmaz alimlər qoyubdur. Sevindiricidir ki, belə fədakar və cəfəqəş şəxsiyyətlərin minbir əzabla saldıqları yolu vaxtilə onlardan dərs alan insanlar həmin ahənglə davam etdirirlər. Hərtərəfli tədqiqatları, elmi araşdırmaları, sanballı əsərləri, mükəmməl düşüncələri ilə dilçiliyin bütün sahələrində özünəməxsus xidmət göstərən Ağamusa Axundov Azərbaycan sintaktik fonetika sahəsinin yaradıcısı idi.

AMEA-nın həqiqi üzvü, filologiya elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi, dövlət mükafatı laureatı Ağamusa Axundov tək cəmiyyətimizdə deyil, bütün türk dünyasında istedadlı alim, yorulmaz tədqiqatçı, türkoloq kimi şöhrət qazanıb. Azərbaycan fonologiyası məktəbinin banisi Ağamusa Axundov bütün ömrünü dilçilik elminin inkişafına bağlayan fədakarlardan idi. Həm bir insan, həm də bir alim kimi əsl ləyaqət sahibi olan Ağamusa Axundov barəsində bu gün keçmiş zamanda danışmaq ağır olsa da, bir məsələ də təsəlli tapıram ki, belə şəxsiyyətlər heç zaman unudulmurlar. Dəfələrlə ondan müsahibə almışdım. Yadımdadır, 2012-ci ildə anadan olmasının 80-ci baharı ilə əlaqədar sonuncu söhbətimiz.

Dilçilik elminin zirvəsində öz halal yerinin şərəfini yaşayan Ağamusa Axundov ömrünün 80-ci aşırımında dayanaraq bütün olanları necə nikbinliklə xatırlayırdı. Kitab kimi və rəqqlənən illərin hər birindən müxtəlif uğurlar, yuxusuz gecələr, tələbələrini, ardıcılarının, qolundan tutduqlarının minnətdarlığı dolu baxışları, beynəlxalq elmi simpoziumlar, müzakirələr, saysız-hesabsız elmi şuralar, müdafiələr, daha nələr, nələr boylanırdı... İstər-istəməz tələbəlik illərimiz yada düşür. Azərbaycan dili fənnindən bizə mühazirə oxuyan müəlliminin işi-peşəsi eləcə lirik şeirlər söyləmək idi. Çox vaxt mühazirənin əsas mövzusu yaddan çıxırdı. Belə günlərdə Ağamusa müəllimdən xəbərsiz və icazəsiz onun mühazirəsini dinləmək həvəsində olanlar çox idi. İndi o günlərdən illər keçib. Bizə dərs deyən müəllimlərin bəziləri unudulub. Çoxunun da sadəcə adı yadırmızda qalıb. Unutmadıqlarımız da var, amma Ağamusa Axundov hər birimizin qəlbində yaşayan və sevilen müəllimlərdəndir. Bizə dərs deyib-deməməsindən asılı olmayaraq ləyaqəti, elmi biliyi ilə ürayimizdə möhtəşəm yer tutub. Auditoriyanın nəbzini tutmaqda əvəzi yox idi. O, adicə mühazirə oxumurdur, hər kəlməsi, hər sözün adamın iliyinə, qanına hopurdu, uzun müddət təsirindən çıxa bilmirdin.

Ağamusa Axundov 1932-ci il fevralın 2-də Kürdəmirdə anadan olub. Anası Bilqəys xanımın şirin laylaları, atası Ağası kişinin öyüdləri ömrü boyu hafizəsindən çəkilməyib. Ötən əsrin 50-ci illərindən Kürdəmirdən Bakıya gələn yeniyetmə əslində, mühəndis olmaq istəyirdi, amma zərurətdən doğan bir təsadüf onu Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə gətirib. Təhsilini Nizami təqaüdü ilə başa vuran Ağamusa Axundov o günləri belə xatırlayırdı: "Bizim nəsiləndə olanların bəxi getirmişdi. Təhsil illərindən filologiya fakültəsinin qızıl dövrünə düşdü. Ədəbiyyatdan

bizə kimlər dərs deyirdi? Əli Sultanlı, Mikayıl Rəfil, Həmid Araslı, Feyzulla Qasımzadə, Məmməd Arif, Məmməd Cəfər, Cəfər Cəfərov, Cəfər Xəndan, Mir Cəlal, Məmməd Hüseyin Təhmasib, Mirzağa Quluzadə... Azərbaycan dilindən dərs deyən: Muxtar Hüseynzadə, Əkrəm Cəfər, Məmmədəğa Şirəliyev, Hadi Mirzəzadə və qeyriləri. Filologiyamızın nəhəngləri bu kafedralarda cəmləmişdilər və özlərinin yaratdıqları elmdən, fəndən dərs deyirdilər. Sevmədiyimiz bir nəfər də olsun müəllimimiz yox idi. Ancaq daha çox sevdiyimiz, səcdə etdiyimiz də var idi, elə-belə xoşuma gələn də".

O, 1958-ci ildə aspiranturanı vaxtından əvvəl bitirərək namizədlik dissertasiyasını müdafiə edəndə 26, elmlər doktoru olanda isə 32 yaş var idi. ADU-nun Ümumi dilçilik kafedrasında müəllimliyə başlayan Ağamusa Axundov bir tərəfdən işlədiyi universitetdə qəbul imtahanları götürürdü, o biri tərəfdən də Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Qərbi Avropa dilləri fakültəsinə özü qəbul imtahanı verirdi. Məqsədi ingilis dilini mükəmməl öyrənmək idi. Əlbəttə, sovet dövründə iki ali təhsil almaq o qədər də asan deyildi. Qabiliyyəti və elmi hünəri nəticəsində Ağamusa Axundov bunu da bacardı.

Filologiya elmləri doktoru, professor Nizami Cəfərov Ağamusa müəllimin tələbəsi olub. O, öz müəllimi haqqında belə yazırdı: "Profes-

or Ağamusa Axundov dilçi ömrünün müdhiş ağrılarına dözmüş tədqiqatçılardandır. Onun elmi-nəzəri irsi kitablardan kitaba köçürülmüş gərəksiz söz yığnağı deyil, idrak dənizindən təmkinlə yığılmış mirvarilərdir. Görkəmli türkoloqun əsərləri müasir Azərbaycan dilçiliyinin, demək olar ki, bütün sahələrini ehtiva edir: ümumi dilçilik problemləri, fonetika, leksika, qrammatika, dil tarixi, üslubiyyat və s. O, fundamental araşdırmalar müəllimi kimi tanınır. Ağamusa müəllimin tədqiqatlarında türkologiyanın ən aktual problemləri yüksək nəzəri səviyyədə şərh edilir. Təsədüfi deyil ki, "Azərbaycan dilinin fonemlər sistemi" bu gün dünya türkoloqlarının stolüstü kitabıdır".

2001-ci ildə AMEA-nın müxbir üzvü seçilən Ağamusa Axundov 2007-ci ildən həqiqi üzvüdür. O, Azərbaycan dilinin qrammatikası, tarixi fonetika, etimologiya, üslubiyyat, bədii dil, nitq mədəniyyəti, riyazi dilçilik və s. sahələrə dair əsərlərin, ali və orta məktəb dərslərinin müəllifidir. Ağamusa Axundovun əsərlərində Azərbaycan dilinin fonetik sisteminin elmi təhlili verilmiş, türk dillərində sıra kateqoriyasının mövcudluğu əsaslandırılmış, şeir vəzninin yazıldığı dilin fonetik quruluşundan asılılığı sübut edilmişdir. Türk dillərinin məntiqi tipinin yaradılması ideyası da Ağamusa Axundova məxsusdur. O, 10-a yaxın monoqrafiyanın, 12-dən artıq dərslik və dərs vəsaitinin, 500-ə yaxın çap edilən elmi əsərin müəllifidir. Dilçilik üzrə yüksək kadrların yetişməsində əvəzsiz xidmətləri var. Onun rəhbərliyi altında doktorluq və namizədlik dissertasiyası müdafiə olunmaqdadır. Bununla yanaşı, görkəmli Azərbaycan alimi Moskvada, Sankt-Peterburqda, Daşkənddə, Tbilisidə, Aşqabadda 100-dən artıq dissertasiya işinin müdafiəsində rəsmi opponent kimi iştirak edib.

Azərbaycan EA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun 20 ildən artıq direktoru olmuş Ağamusa Axundov elmin inkişafında və yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında göstərdiyi xidmətə görə həmin il "Əməkdar elmi xadimi" fəxri adına layiq görüldü. Müxtəlif ictimai vəzifələrdə fəal çalışan Ağamusa müəllim keçmiş SSRİ-nin bir sıra respublikalarında, eləcə də dünya ölkələrində keçirilən beynəlxalq konqres və simpoziumlarda dəfələrlə elmi məruzələrlə çıxış edibdir. Beynəlxalq dostluq sahəsindəki xidmətlərinə görə o, 1987-ci ildə ABŞ-da yerləşən "Dostluq qüvvələri" təşkilatının fəxri fərmanı ilə təltif edilib. Onun dilçilik sahəsindəki böyük xidmətləri, elmi, təşkilati və pedaqoji fəaliyyəti dəfələrlə orden və medallara layiq görüldü. 2000-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilmişdir. Ağamusa Axundov hələ keçmiş SSRİ məkanında ən nüfuzlu dilçi alim kimi tanınmışdır. Onun əsərləri haqqında beynəlxalq elmi-nəzəri jurnallarda qiymətli fikirlər söylənilmişdir.

Bu gün hər birimiz böyük qürur və fərəh hissi keçiririk ki, ehtiramla adını çəkdiyimiz müəllimimiz Ağamusa Axundov dünya miqyasında tanınan alimlərdən biri olub. O, Türk Dil Qurumunun fəxri üzvü, Dünya Türkoloqları Assosiasiyası Rəyasət Heyətinin, Almaniya EA-nın elmi-nəzəri jurnalının redaksiya heyətinin üzvü (1980-ci ildən həmin jurnalın bey-

nəlxalq məsləhətçisi), ABŞ-ın Nyu-Orlean şəhərinin fəxri xarici vətəndaşı, Luiziana ştatının paytaxtı Baton Ruy şəhərinin belediyyə şurasının fəxri üzvüdür. 2006-cı ildə Ümumdünya Sülh və Ümumdünya Dinlərarası və Millətlərarası Sülh Federasiyaları tərəfindən sülh səfiri adına layiq görüldü. ABŞ-ın "Friend Fors" təşkilatının Türk Dil Qurumunun fəxri fərmanları, 2004-cü ildə isə UNESCO-nun sertifikatı ilə təltif olunub. Ağamusa Axundov həm də UNESCO-da nəşr olunan "Dünya dilləri" kitabının hazırlanmasında fəal iştirak edib.

Onun bioqrafiyası həqiqətən, çox zəngindir. İstər elmi, istərsə də pedaqoji fəaliyyəti ilə də maraqlananda tanış olduğumuz faktlar, rəqəmlər bizi heyretlə təqdim etməz. Azərbaycanlı alim ötən əsrin 60-cı illərində Qahirənin Eyn-Şəms Universitetində Azərbaycan dili və ədəbiyyatından ingilis dilində mühazirələr oxuyub. Azərbaycan dilinin və ədəbiyyatının xarici ölkələrdə təbliği sahəsində işlərin başlanğıcını qoymaq məhz Ağamusa Axundova nəisib olub. Vaxtilə Ağamusa müəllimin tələbəsi olan Məsud Mahmudov öz ustası haqqında belə yazırdı: "Ağamusa Axundov Azərbaycan dilində ilk dəfə saitlərin işlənmə tezliyinə görə sırasını müəyyənləşdirmişdir". Alimin elmi tədqiqatlarında "ilk dəfə" sözü çox işlənir. Yeni, Ağamusa Axundov dilçiliyinin bir çox sahələrində ilkinliyin müəllifidir. Məhz o, ilk dəfə olaraq dilçilik təlimləri ilə bağlı təhlil üsulları apararaq dünya alimlərini düşündürən dilçilik məktəbində geniş yayılmış distributiv təhlilin mahiyyətini açmışdır. Onun bəzi riyazi anlayışları Azərbaycan dialektlərinin öyrənilməsinə yönəltməsi dünya alimlərinin diqqətini çəkmişdir. Həqiqətən də, Ağamusa Axundov hərtərəfli tədqiqatçı idi. O, dilçiliyin

■ Flora XƏLİLZADƏ
əməkdar jurnalist

demək olar ki, bütün sahələrində mükəmməl elmi araşdırmalar apararaq dünya dilçilik məktəbinə aşağıdakı kitabları ərməğan etdi: "Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi", "Azərbaycan dilinin tarixi etimoloji lüğəti", "Dil və üslub", "Dilin estetikası", "Dil və mədəniyyət", "Şeir sənəti və dil", "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti" və s.

Azərbaycan dilçilik elminin ağsaqqalı professor Muxtar Hüseynzadə vaxtilə öz tələbəsi haqqında böyük ürəkə bu fikirləri dilə gətirmişdi: "Çoxları çalışdı ki, Ağamusa ədəbiyyatşünas olsun, gəl ki heç nə çıxmadı... Sağ olsun, görünür, mənim sözümlə eşidib dilçiliyi seçdi. Özü də elə-belə yox, elminə güvənilişi dilçi oldu. Onun kimisi hələ aramızda yoxdur".

Ağamusa Axundov tərcümeyi-halında yazıb ki, IV sinifdə oxuyanda "Azərbaycan pioneri" qəzetində "Məktəbimiz yaşllaşır" adlı ilk yazım dərc edildi. 1947-ci ildə isə Zaqafqaziya dairəsi dəmir yolu məktəblərinin olimpiadasında "Gözəl Bakı" adlı şeirə görə fəxri fərman aldı. Bu ilk mükafat sənədini indiyə saxlayıram. Ağamusa müəllim hələ orta məktəp illərində əlinə qələm alaraq ona təsir edən hadisələrdən yazırdı. Həmkarları söyləyirlər ki, gənclik illərində gözəl hekayələri də diqqət çəkirdi. Bəzilərinə elə gəlirdi ki, Ağamusa ya şair, ya da yazıçı olacaq. Amma sonrakı fəaliyyəti bütünlüklə dilçiliyin və ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif sahələrinə həsr edildiyindən o, Azərbaycanın çox görkəmli, dünya şöhrətli aliminə çevrildi. Unudulmaz təhqiqçimiz Qulu Xəlilov yazırdı ki, bütün bunlarla deyil, ancaq yazıçılıqla məşğul olsaydı, Ağamusa Axundov bu sahədə də öncül sırada gedərdi. Çünki Tanrı ona elə bir istedad bəxş etmişdi ki, onu hansı tərəfə yönəltseydi, böyük uğur qazanardı.

Deyərlər ki, alim olmaq asandır, insanlıq çətinidir. Nə xoş ki haqqında böyük qürur və fərəhlə söz açdığımız Ağamusa Axundov, sözün həqiqi mənasında, həm insanlığın, həm də alimliyinin zirvəsində dayanan ləyaqət sahibi idi. Bu gün çox qürurla ağzı dolusu danışırıq ki, Ağamusa Axundov bizim müəllimimiz olub. Dil hər bir insanın varlığıdır. Ona sevgi ana laylasından doğulur. Amma gəlin etiraf edək ki, ana dilinin müxtəlif sahələrinə olan maraq, diqqət Ağamusa Axundov kimi müəllimlərin təsirli mühazirəsindən, tələbindən, öyrətmək qabiliyyətindən çox asılıdır. Özü bu barədə belə deyirdi: "Azərbaycan dili mənim taleyimdir. Siz onu doğma dilimiz kimi sevirsinizsə, o, həm də mənim sənətimdir, yuxusuz gecələrimdir, axtarışlarımdır". Bax, bu yuxusuz gecələrin, axtarışların ünvanı mütləq zirvədir. Bu möhtəşəm zirvədəki 83 yaşınızda dünyanızı dəyişdiniz, amma qəlbimizdə və el-mimimizdə yeriniz əbədidir, əziz müəllimimiz! Bu, hər kəsə nəisib olan səadət deyil ki, ömrü boyu pedaqoji fəaliyyətini davam etdirsin. Biz hələ də çətinə düşəndə, bir sözün dəqiq yazılışını, mənasını bilmək istəyəndə məhz Ağamusa Axundovun müəllifi olduğu "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"ne üz tuturuq.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.